

İslâm Tarihi ve Medeniyeti

6

ABBÂSÎLER (II)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Siyer Yayınları: 107

Siyer: 78

Eser Adı

İSLAM TARİHİ VE MEDENİYETİ -6- Abbasiler (II)

Proje Yürütücüsü Ve Genel Editörü

Prof. Dr. Mehmet Şeker

Proje Yürütücüsü Yardımcıları

Prof. Dr. Adnan Demircan

Prof. R. Rıza Savaş

Doç. Dr. Tahsin Koçyiğit

Cilt Editörü

Prof. Dr. Nahide Bozkurt

Yazarlar

Prof. Dr. Abdurrahman Acar, Prof. Dr. Âdem Apak, Prof. Dr. Casim Avcı,
Prof. Dr. Hasan Kurt, Prof. Dr. Levent Öztürk, Prof. Dr. Mustafa Demirci,
Prof. Dr. M. Hanefi Palabıyık, Prof. Dr. Nahide Bozkurt, Prof. Dr. Nuh Aslantaş,
Doç. Dr. Fatih Erkoçoğlu, Doç. Dr. Mehmet Emin Şen, Doç. Dr. Mehmet Nadir Özdemir,
Doç. Dr. Mehmet Vural, Doç. Dr. Mustafa Hizmetli,
Yard. Doç. Dr. Kadir Kan, Dr. Mehmet Aykaç,

Yayın Editörü

Muhammed Ali Alioğlu

Kapak

Selim Cayık

İç Tasarım

Mevlüt Sami Ertem

Son Okuma

Ar. Gör. Ömer Aras

Ar. Gör. İbrahim Konak

Muhammed Ensar Sözcen

Baskı & Cilt

Rumi Matbaa

Maltepe Mh. Fazılpaşa Cd. No:8 K:4 Topkapı / İst.

Tel +90 212 612 71 72 Sertifika No: 35259

1. Baskı: Aralık 2017

Takım Numarası 978-605-2375-38-9 (Tk)

ISBN 978-605-2375-44-0 (6.c)

Bağlar Mh. 24. Sk. No: 10/A Güneşli Bağcılar/İstanbul

Tel & Fax: (0212) 544 76 96 – (0212) 544 58 46 • Gsm: (0554) 930 07 04

Sertifika No: 22574 www.siyerkitap.com | satis@siyeryayinlari.com

İslâm Tarihi ve Medeniyeti

6

ABBÂSÎLER (II)

III. İSLAM TARİHİ VE MEDENİYETİNDE ABBÂSÎLER

A. Abbâsî Devleti'nin İdari Yapısı/ <i>Dr. Mehmet Aytaç</i>	13
1. Abbâsî Devleti'nin Merkez ve Taşra Teşkilâtı	14
<i>a. Merkez Teşkilâtı</i>	14
Hilâfet ve Veliahtlık	14
Vezâret.....	16
Hâciplik	18
<i>b. Taşra Teşkilâtı</i>	19
Valilik	19
Adliye	20
Hisbe	21
Şurta.....	22
<i>c. Dîvânlar</i>	23
İdarî Dîvânlar:	24
Askerî Dîvânlar:.....	37
B. Abbasiler Döneminde Maveraünnehir'de İslamlaşma Süreci	
<i>Prof. Dr. Hasan Kurt</i>	51
1. İslâm'ın Tebliğinde Abbâsî Taraftarı	
Arap Müslümanların Rolü	52
2. Halklar Arası Entegrasyon ve Din Algısı.....	54
3. İslâmlaşmanın Hız Kazanması	58
4. İslâmî Öğretilerin İslâm Dışı Hareketlerde	
Kullanılmaya Başlaması.....	60
5. Maveraünnehir'in Bir İslâm Merkezi Haline Gelmesi.....	65
6. Maveraünnehir Hakkında Söylenen Hadisler	70
C. Abbasî Toplumunda Yahudiler/ <i>Prof. Dr. Nuh Arslantaş</i>	77
1. Hukukî Statü.....	78
2. Cemaat Yönetimi	81
<i>a. Re'sû'l-câlûtluk</i>	82
<i>b. Yeşivalar</i>	85
3. Yahudilerin İstihdamı.....	88

4. Meslekler ve Kazanç yolları.....	97
5. Vergiler	104
D. Abbâsiler Döneminde Hıristiyanlar/ <i>Prof.Dr. Levent Öztürk</i>	117
1. Hukûkî Statü ve Gündelik Hayat.....	117
2. Siyâsî Hayat.....	122
3. Dinî Hayat.....	125
4. İktisadî Hayat.....	129
5. Bürokratik ve İlmî Hayat.....	131
E. Abbâsiler'de Kölelik/ <i>Doç. Dr. Mehmet Nadir Özdemir</i>	141
1. İlk Abbâsî Halifelerinin Soylarında Kölelik.....	141
2. Devlet Hayatında Köleler	142
a. <i>Vezirler</i>	142
b. <i>Hacıpler</i>	144
c. <i>Berid Görevlileri</i>	145
d. <i>Valiler</i>	146
e. <i>Harac Görevlileri</i>	146
f. <i>Kâtipler</i>	146
g. <i>Âmiller</i>	147
h. <i>Divan Görevlileri</i>	147
i. <i>Eğitim Görevlileri</i>	148
j. <i>Özel Görevliler</i>	148
3. Askerî Alanda Köleler.....	149
a. <i>Asker Kölelerin Çalıştırılması</i>	149
b. <i>Asker Kölelerin Eğitimi</i>	150
c. <i>Siyahî Kölelerin Çalıştırılması</i>	150
d. <i>İç Sorunlar ve Asker Köleler</i>	150
e. <i>Türklerin Askerlik İşlerinde Çalıştırılması</i>	151
4. Harem Hayatında Köleler	152
a. <i>Haremde Eğlence ve Sanat</i>	154
b. <i>Hadımlar</i>	156
5. Ekonomik Hayatta Köleler	157
a. <i>Ticaret Yolları ve Köle Ticareti</i>	158
b. <i>Köle Kaynakları</i>	160
c. <i>Köle Pazarları</i>	161
d. <i>Köle Tüccarları</i>	161
e. <i>Kölelerin Ekonomik Yönden Genel Nitelikleri</i>	162
6. Sosyal Hayatta Köleler	163
F. Abbasi Şehirleşme Hareketi ve Sosyo-Ekonomik Hayata Etkileri	
<i>Yrd. Doç. Dr. Kadir Kan</i>	171
1. Abbâsî Şehirleşme Hareketinin Arka Planı	171
2. Şehirleşme Hareketinin Tezahürleri.....	175
a. <i>Mezopotamya</i>	175
b. <i>Suriye-Anadolu ve Mısır Bölgesi</i>	183
c. <i>Horasan ve Azerbaycan Bölgesi</i>	187
3. Şehirleşmenin Etkileri ve Sonuçları.....	190
a. <i>Şehirleşmenin Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkileri</i>	190
b. <i>Şehirleşmenin Entelektüel Hayata Etkileri</i>	194

c. Şehirleşmenin İslam Şehircilik Anlayışına Etkisi.....	196
G. Abbâsîler Dönemi Ticaret Hayatı/ Doç. Dr. Mustafa Hizmetli.....	201
1. Abbâsîler Dönemi Ticaret Yolları ve İşleyişi.....	203
a. Bağdat'ı merkez alan başlıca ticaret yolları:.....	204
2. Ticari İlişkiler	207
a. Irak ve Hindistan	207
b. İran ve Hindistan.....	208
c. Abbâsîler ve Çin.....	210
d. Abbâsîler ve Hazar Bölgesi/Rusya İlişkileri.....	213
e. Abbâsîler ve Avrupa İlişkileri.....	215
3. Abbâsîler Dönemi Ticaret Malları.....	222
a. İpek Ticareti.....	223
b. Tekstil/Dokuma.....	224
c. Kâğıt.....	224
d. Mücevherât.....	225
e. Çelik.....	225
f. Tarım Ürünleri.....	226
g. Çeşitli Ticaret Malları.....	228
4. Bağdat'ın Ticari Önemi ve İlişkileri.....	229
5. Abbâsîlerde Ticaretin İşleyişi.....	238
a. Ticaret Merkezlerinin Yapısı.....	238
b. Ticari İlişkilerin Yapısı.....	240
c. Mali Yapı	243
Para.....	243
Sakk	248
Süftece	249
Sarraf ve cehbezler	250
Simsar, Dellâl ve Vekiller	255
Ölçü ve Tartılar	256
Fiyatlar	258
Ticari Vergiler: Gümrük vergisi('uşur).....	261
d. Ticari faaliyetlerin denetimi.....	262
H. Abbâsîler Döneminde Şuûbiyye Hareketi/ Prof. Dr. Âdem Apak	273
1. Şuûbiyye'nin Ortaya Çıkışı	276
2. Şuûbiyye Hareketinin Gelişim Evreleri	279
3. Şuûbiyye'nin Edebî Temsilcileri ve Faliyetleri	287
4. Şuûbiyye Faaliyetine Tepkiler: Arap Şuûbiyyesinin Ortaya Çıkışı	292
I. Sâmarrâ Dönemi ve Sonrasında İlim ve Kültür Hayatında Türkler	
Doç. Dr. Mehmet Emin Şen	301
1. İslâm Medeniyetinde Türkler	301
2. İslâm Medeniyetinde İlim Merkezleri ve Türkler.....	304
3. Türklerin Bilime Hizmetleri	307
a. Arap Dili ve Edebiyatında Türkler.....	310
b. Hadis İlminde Türkler.....	312
c. Tefsir, Kelam, Felsefe ve Tarih İlminde Türkler	314
d. Astronomi İlminde Türkler.....	316
e. Matematik İlminde Türkler.....	318

<i>f. Tıp İlminde Türkler</i>	319
J. Abbâsîler Döneminde Bilim, Kültür ve Felsefe/ Doç. Dr. Mehmet Vural	327
1. Abbâsîler Döneminde Entelektüel Faaliyetler.....	327
<i>a. Abbâsî Halifelerinin Entelektüel Faaliyetleri:</i>	328
Mehdî-Billâh Dönemi ve Zındıklarla Mücadele	329
Hârûnürreşid Dönemi ve Bin Bir Gece Masalları.....	330
Me'mûn ve Beytû'l-Hikme.....	331
<i>Beytû'l-hikme'nin Kuruluşu</i>	332
<i>Beytû'l-hikme'nin Mütercimleri</i>	334
Mütevekkil ve Ehl-i Sünnet İncancının Yükselişi	338
Mu'tazid-Billâh Dönemi ve Karmatîler.....	339
Sembolik Halifeler Dönemi	339
2. Abbâsîler Dönemindeki Ünlü Aileler.....	341
<i>a. Bermekî Ailesi</i>	341
<i>b. Nevbahtî Ailesi</i>	342
<i>c. Mûsâoğulları (Benî Mûsâ) Ailesi</i>	343
<i>d. Amacur Ailesi</i>	343
3. Bilimsel Faaliyetlerin Yapıldığı Mekânlar	343
<i>a. Saraylar</i>	344
<i>b. Rasathâneler</i>	344
<i>c. Kütüphaneler</i>	345
4. Abbâsîler Döneminde Felsefî Okullar Ve Bağımsız Düşünürler	346
<i>a. Dehriyyûn Okulu ve İbnü'r-Râvendî</i>	346
<i>b. Tabîyyûn Okulu ve Zekerîyyâ er-Râzî</i>	347
<i>c. Meşşâyyûn Okulu</i>	348
Kindî: İlk İslâm Filozofu.....	349
Fârâbî: Muallim-i Sâni.....	350
<i>d. Fârâbî Okulu</i>	351
Yahyâ b. Adî	352
Ebû Süleymân es-Sicistânî	352
Ebû Hayyân et-Tevhîdî.....	353
İbn Miskeveyh	353
İbn Sînâ: Şeyhü'r-reis	354
<i>e. Revâkiyyûn (Ustuvâniyyûn) Okulu</i>	356
<i>f. İşrâkiyyûn Okulu</i>	357
Şehâbeddîn es-Sühreverdî.....	357
İbn Kemmûne.....	358
Şehrezûrî	358
<i>g. Bâtınîlik Okulu</i>	358
İsmâilîlik.....	359
İhvân-ı Safâ: İslâm Ansiklopedistleri	359
Nasîrüddîn et-Tûsî.....	360
<i>h. Bağımsız Düşünürler</i>	361
Âmirî	361
Bîrûnî	362
Ömer Hayyâm.....	363
Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî	363

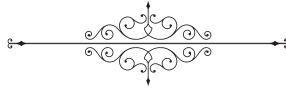
Şehristânî	364
Abdüllatîf el-Bağdâdî	364
<i>i. Kelâmcı Düşünürler</i>	365
Bâkullânî	365
Cüveynî	365
Gazzâlî	366
5. Abbâsîler Döneminde Dinî ve Aklî İlimler	367
<i>a. Abbâsîler Döneminde Dinî İlimler</i>	367
Tefsir	367
Hadis	367
Fıkıh	368
Kelâm	368
Tasavvuf	369
<i>b. Abbâsîler Döneminde Aklî İlimler</i>	370
Dil ve Gramer Çalışmaları	370
Mantık	372
Edebiyat ve Şiir	373
Tarih (İlm-i târîh)	374
Coğrafya (İlm-i cuğrâfiyâ) ve Seyahatnâmeler	375
Matematik (İlm-i riyâzî)	377
Müzik (İlm-i mûsîkî)	379
Astronomi (İlm-i hey'e)	381
Fizik (İlm-i tabia')	384
Mekanik ve Mühendislik (İlm-i hiyel)	386
Kimya (İlm-i kîmiyâ) ve Simya (İlm-i sîmyâ)	386
Tıp (İlm-i tıb)	388
Zoooloji (İlm-i hayavân)	391
Botanik (İlm-i nebât)	392
K. Abbâsîlerde Saraylar ve Saray Hayatı/ Doç. Dr. Mustafa Hizmetli	397
1. Halife Sarayları	398
<i>a. Bağdat Sarayları</i>	398
Kubbetü'l-hadrâ/Kasru Bâbü'z-Zeheb	398
Huld Sarayı	400
Rusâfe Sarayı/Vaddâh Sarayı	400
Kasru't-Tîn	401
Emin Sarayı (Kasrı Zinderûd)	402
Kasru'l-Hasenî	403
Kasru's-Süreyya	404
Tâc Sarayı (Kasru't-Tâc)	404
Dârülhilafe	406
Ağaç Köşkü (Dârü'ş-Şecere)	407
<i>b. Samarra Sarayları</i>	409
Hakan Sarayı (el-Cevsakü'l-Hâkânî)	409
Belkuvârâ sarayı (Kasru Belkuvârâ)	410
Ca'feriyye Sarayı/Ca'ferî el-Muhdes	411
<i>c. Hilafet Merkezinin Dışındaki Saraylar</i>	413
Uhaydır Sarayı	413

Atşan Sarayı (Kasrû'l-Atşan).....	414
Kasrû'l-âşık/el-Ma'sûk	414
Kasru'l-Ciss	415
Kasru'l-Hârûnî	415
2. Diğer Saraylar	416
İsa Sarayı (Kasrı İsa)	416
Kasru Ümmü Habib	416
Karar Kasrı	417
3. Saray Mimarisindeki Yenilikler.....	417
4. Saray Sakinleri ve Saray Hayatı	418
a. <i>Saray Sakinleri</i>	419
Harem	419
Şehzadeler	422
Saray Görevlileri.....	423
b. <i>Saray Hayatı</i>	429
Saray Kültürü	429
Saray Eğlenceleri	430

IV. DIŞ İLİŞKİLER

A. Abbasiler Döneminde Bizansla İlişkiler/ <i>Prof. Dr. Casim Avcı</i>	435
B. Abbasler Dönemi Arap -Hazar İlişkileri/ <i>Doç. Dr. Fatih Erkoçoğlu</i>	465
1. Kafkasya ve Hazar Devleti.....	465
2. Abbasiler Öncesi Arap-Hazar İlişkileri.....	467
3. Abbasiler Dönemi Arap-Hazar İlişkileri.....	477
a. <i>Abbâsî Ordularında Hizmet Eden Hazarlar</i>	488
b. <i>Abbâsiler Döneminde Arap-Hazar Ticarî İlişkileri</i>	490
C. Abbâsî Hilafeti'nin Gazneli Devleti İle Münasebetleri	
<i>Prof. Dr. M. Hanefî Palabıyık</i>	499
1. Fetihnâmeler.....	506
2. Hükümdarlık (Hâkimiyet) Alametleri ve Abbâsî Hilafeti.....	508
a. <i>Unvan ve Lakablar</i>	509
b. <i>Sikke</i>	516
c. <i>Hutbe</i>	517
d. <i>Hil'at - Tıraz</i>	518
e. <i>Menşûr - Misâl (Fermân) - 'Ahd - Tevki' - Tuğrâ</i>	520
f. <i>Bayrak - Tuğ</i>	521
g. <i>Taht - Tâc</i>	521
h. <i>Başkent</i>	522
i. <i>Nevbet (Nevbe)</i>	522
j. <i>Altın Kemer, Altın Toka (Gerdanlık), Altın Kabzalı Kılıç, Altın Eyerli At</i>	523
D. Selçuklu-Abbâsî Halifeliği İlişkilerine Genel Bir Bakış	
<i>Prof. Dr. Abdurrahman Acar</i>	529
1. Selçuklu-Abbâsî İlişkilerinin Hukuki Temelleri.....	530
2. Selçuklu-Abbâsî İlişkilerinin Kurulduğu Siyasal Zemin	535
3. Abbâsî Halifeliği'nin Selçuklulara Yaklaşımı.....	538
4. Abbâsî Halifeliğinin Selçuklular Nezdindeki Değeri.....	539

5. Selçuklu-Abbâsî İlişkilerinin Seyrine Etki Eden Faktörler.....	542
a. <i>İlişkileri Olumlu Yönde Etkileyen Faktörler:</i>	543
İki Hanedan Arasındaki Evlilikler.....	545
b. <i>İlişkileri Olumsuz Etkileyen Faktörler:</i>	547
6. Selçuklu-Abbâsî İlişkilerinin Diplomatik Boyutu.....	549
a. <i>Halifenin Yetki ve Sorumlulukları/ Halifenin Tek Taraflı</i> <i>Olarak Yaptığı Faaliyet ve Hizmetler</i>	550
b. <i>Sultanın Görev, Yetki ve Sorumlulukları / Selçukluların</i> <i>Tek Taraflı Olarak Yaptığı Faaliyet ve Hizmetler</i>	553
c. <i>Halife ve Sultanın Karşılıklı Olarak Yerine Getirdikleri</i> <i>Görevler ve Yürüttükleri Diplomatik Faaliyetler</i>	561
E. Abbâsî Bağdat'ı ile Selçuklu Konya'sı Arasında Gidip Gelen Elçiler: Abbâsî Halifeleri ile Anadolu Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler/ <i>Prof. Dr. Mustafa Demirci</i>	571
1. Süleyman Şah ve Abbâsî Halifeleri İle İlk İlişkiler.....	574
2. I. Kılıç Arslan Döneminde Halifelikle İlişkiler.....	578
3. I. Sultan Mes'ud Döneminde Halifelikle İlişkiler	580
4. II. Kılıç Arslan Döneminde Halifelikle İlişkiler	582
5. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Döneminde Halifelikle İlişkiler.....	584
6. I. İzzettin Keykavus Döneminde Halifelikle İlişkiler	585
7. I. Alâaddin Keykûbat Döneminde Halifelikle İlişkiler	586
8. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Halifelik İlişkileri	593
ABBÂSÎ HALİFELERİ KRONOLOJİSİ/ <i>Prof. Dr. Nahide Bozkurt</i>	597
KAYNAKLAR.....	599
DİZİN	675

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

F. ABBÂSÎLERDE SARAYLAR VE SARAY HAYATI

Bu çalışma belli başlı Abbâsî sarayları, mimari özellikleri, bu sarayların sakinleri, çalışanları ve buralarda yaşanan hayat hakkında ana hatlarıyla bir tasvir yapmayı hedeflemektedir. Saray kavramının tanımı ve Emevî Dönemi arka planı hakkında kısa bilgi verildikten sonra elimizdeki bilgiler ışığında kronolojik seyri içinde Abbâsî saraylarının planları, banileri, sakinleri ve tarihçeleri tanıtılmaktadır. Daha sonra sarayların sakinleri, çalışanları ve bu saraylarda yaşanan hayat, oynanan oyunlar, düzenlenen sohbet meclisleri ve eğlenceler hakkında bilgi verilmektedir.

Saray: Aslı eski Farsçada *srada* (ev) olan saray kelimesi X. yüzyıldan beri Türkçe'de de kullanılmaktadır. İslam devletlerinde saray, hükümdarın ailesiyle birlikte yaşadığı özel alan ve devlet işlerinin görüşüldüğü yer olarak ana merkez konumdadır. Genellikle dört eyvanlı bir avlu etrafında şekillenen saray, kare veya dikdörtgen bir avlunun bir cephesini oluşturan binalar topluluğudur. Sarayda törenlerin gerçekleştirildiği avludan başka bir kabul odası, hükümdarın yaşadığı kısım bütün saray düzenekleri içinde yer alır.^[1]

İslam mimarisinde ilk saray örneği, Hz. Osman döneminde Suriye valisi Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Dımaşk'ta Kubbetü'l-hadrâ adıyla anılan yapıyı inşa ettirmesiyle ortaya çıkmış, Emevî Döneminde valilerin onun hilafet sarayı olan bu binasının benzerini yaptırmasıyla da yaygınlaşmıştır. Emevîlerin Suriye ve Ürdün'de büyük şehirlerin uzağında bulunan müstahkem av ve sayfiye karsırları ilk dönem İslam saray mimarisi hakkında daha çok fikir vermektedir. Bunların günümüze ulaşan en önemli örnekleri Kasrû'l-hayr eş-Şarkî, Kasrû'l-hayr el-Garbî, Hırbetü'l-mefcer, Kasrû'l-Meştâ ve Kusayru Amre'dir.^[2]

[1] Z. T. Ertuğ, "Saray", *DİA*, c. XXXVI, 117.

[2] Keppel Archibald Cameron Creswell, *A short account of early Muslim architecture*, Middlesex: Penguın Books, 1989, 105, 135, 149, 179, 201;İs-

